Ministerie van Landbouw, Visserij,
Voedselzekerheid en Natuur

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

De Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Prinses Irenestraat 6
2595 BD DEN HAAG

Directoraat Generaal Landelijk Gebied en Stikstof

Bezoekadres
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000001858272854000

T 070 379 8911 (algemeen)
F 070 378 6100 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/lvvn

Ons kenmerk
DGLGS / 108627407

Bijlage(n)
3

Datum 17 november 2026
Betreft Verzamelbrief moties, toezeggingen, en verzoeken LVVN-commissie met betrekking tot aanpak landbouw, natuur en stikstof

Geachte Voorzitter,

Met deze brief informeer ik u over de stand van zaken van een aantal moties en toezeggingen. Tevens vindt u bijgaand een afschrift van mijn reacties op een aantal brieven conform verzoeken van de vaste commissie voor Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur.

Toezegging om de notitie aan de provincies in het kader van de 'provinciale route' bij de invoering van RKO te delen met de kamer.
In de afgelopen zomer heeft veelvuldig overleg plaatsgevonden tussen LVVN, provincies en het IPO. Gezamenlijk is er gekeken hoe beheersmaatregelen bij de invoering van de RKO kunnen worden geborgd via wet- en regelgeving en welke rol de provincies hierin kunnen nemen. Dit bespreek ik binnenkort ook met de provinciale bestuurders. Mijn voornemen is om met hen concrete afspraken te maken over de borging en invoering van de beheersmaatregelen en hoe Rijk en provincies hierin hun verantwoordelijkheid kunnen nemen. Hiermee geef ik invulling aan de toezegging die ik heb gedaan tijdens het plenaire debat Samenhangende aanpak landbouw, natuur, en stikstof van 1 juli jl.

Toezegging om bij de oplevering van het pakket van de taskforce stikstof terug te komen op de vraag op welke manier wat voor vergunningverlening mogelijk wordt, zonder daarbij specifiek in te gaan op de casus Lelystad Airport.[1]
In mijn brief van 26 juni 2026 over het maatregelenpakket (Kamerstukken II, 2025/26, 36 800 XIV, nr. 87.) heb ik uiteengezet op welke wijze vergunningverlening weer mogelijk wordt, waaronder de onderbouwing van additionaliteit per gebied en de passende maatregel. Daarmee beschouw ik deze toezegging als afgedaan.

Reactie op de column van Robert Ellenkamp 'Nieuwe RIVM-metingen wijzen op lagere stikstofdepositie'[2]
Het artikel interpreteert de resultaten van nieuwe depositiemetingen (COTAG) van het RIVM in het Natura 2000-gebied *Noordhollands Duinreservaat*, en verbindt daar de

[1] TZ202605-023
[2] Dit verzoek is gedaan tijdens de regeling van werkzaamheden van 29 september 2026

conclusie aan dat de stikstofdepositie op de natuur overschat wordt. Met die conclusie wordt opgeroepen tot het afzwakken van het voorgestelde stikstofbeleid.

Vooropgesteld zijn metingen zoals deze in het *Noordhollands Duinreservaat* een positieve ontwikkeling. Meer meten is een uitgangspunt van dit kabinet, zodat we beleid nog meer kunnen baseren op feitelijke waarnemingen. Daarbij is het wel van belang om zorgvuldig om te gaan met meetresultaten en het alleen in te zetten op een manier die passend is. Voor de metingen in het *Noordhollands Duinreservaat* geldt - zoals het artikel zelf ook benoemt - dat de resultaten onvolledig zijn. Het leent zich daardoor niet voor conclusies over bijvoorbeeld de monitoring als geheel. Ik zie daarom ook geen aanleiding om beleid te herzien. Het kabinet hecht wel aan nader onderzoek naar de droge depositie in duingebieden. Die onderzoeken lopen, zoals reeds aan uw Kamer gecommuniceerd.[3] Indien uit die onderzoeken blijkt dat aanpassingen nodig zijn, zal het RIVM het OPS-model actualiseren. Meer informatie over de verschillende type metingen en de verschillende mogelijke toepassingen van die metingen, is te vinden in de kennisnotitie die het RIVM over dit onderwerp heeft gepubliceerd.[4] Tot slot vertrouw ik als minister op de keuzes die de wetenschap binnen hun eigen verantwoordelijkheden maakt.

Reactie op "Kritische en constructieve reflectie op brief minister "weer ruimte voor boer, natuur en bouw" vanuit de auteurs van "Van Verwarring naar verbinding"."[5]
In hun reactie spreken deze auteurs hun waardering uit voor de brede plannen om uit de natuur- en stikstofcrisis te komen, zoals deze in het pakket 'Weer ruimte voor boer, natuur en bouw: maatregelpakket voor landbouw, natuur en stikstof' op 26 juni jl. aan de Kamer zijn opgenomen. Specifiek steunen zij de verlegde focus naar natuurherstel en de benodigde middelen die daarvoor beschikbaar alsmede de brede aandacht op het ecologisch, milieukundige en het juridische probleem.

Ik waardeer de inzet en bijdrages om te komen tot oplossingen voor de stikstofcrisis die eerder door de onderzoekers zijn gepresenteerd in hun rapport "De Nederlandse stikstofcrisis: Van verwarring naar verbinding". Ik ben in een eerdere reactie ingegaan op de specifieke elementen in dit rapport[6], waarvan meerdere elementen ook terugkomen in de reflectie waarop mijn huidige reactie betrekking heeft, en blijf nauw met de auteurs in gesprek op meerdere thema's. Dit past in mijn afspraak om een aantal wetenschappers, inclusief auteurs van dit rapport, actief te betrekken bij de vervolguitwerking van het pakket, zoals gepresenteerd in de brief van 26 juni. Ik wil dit themagewijs doen, aan de hand van een geschreven stuk, een presentatie of een brainstormoverleg. Per dossier zal ik bekijken wat de meest geschikte vorm is.

Een onderwerp waarover ik reeds constructieve gesprekken heb gevoerd met enkele auteurs van deze reflectie is de aanpak en de verdere uitwerking van een nieuwe referentiesituatie om PAS-melders en interimmers in staat te stellen een natuur vergunning te verkrijgen. Zoals aangekondigd in de recente kamerbrief[7] moeten nog een aantal randvoorwaarden worden ingevuld, maar wil het kabinet het nieuwe referentiemoment landelijk invoeren zodra dit juridisch houdbaar blijkt. Naast de maatschappelijke organisaties, wordt ook de expertpool van wetenschappers bij deze uitwerking betrokken. Met deze brief voldoe ik aan de toezegging om uw Kamer na de

[3] Kamerstuk II, 2025-2026, 35334-445
[45] Te raadplegen via Bredere toepassing depositieonderzoek | RIVM ; Inhoudelijk toelichting is te vinden in de Kamerbrief over dit onderwerp van 19 september 2025 (Kamerstuk II, 2025-2026, 35334-414)
[5] Kenmerk 2026Z15927/2026D42469
[6] Kabinetsreactie op het rapport 'De stikstofcrisis: van verwarring naar verbinding'; Kamerstukken 35334-450
[7] Kamerbrief 3 nov 2026: Ontwerpprogramma Landbouw, Natuur en Stikstof en Wetsvoorstel voor vastlegging van de emissiedoelen

zomer een update te geven over het proces rondom een hedendaags referentiemoment.[89]

Hieronder ga ik beknopt in op de belangrijkste punten uit de reflectie.

Ten eerste stellen de auteurs dat het door het kabinet voorgestelde maatregelenpakket zou worden gedomineerd door uitwerking van een generieke oplossing, en dat daarmee de uitwerking vanuit het Natura 2000-gebied ondersneeuwt. Wel benoemen zij daarbij dat het kabinet regionale uitwerking van maatregelen als serieus alternatief presenteert. Ik ben van mening dat de gekozen aanpak van het kabinet de juiste balans treft tussen zowel generieke maatregelen als een gebiedsgerichte aanpak noodzakelijk en passend is om tot voldoende effect en een werkende totaaloplossing te komen. In de aanpak is ook gekozen voor een specifieke gebiedsgerichte inzet om de noodzakelijke maatregelen te nemen die nodig zijn voor behoud en herstel van Natura 2000-gebieden en perspectief te krijgen op vergunningverlening.

Een tweede punt betreft een aantal suggesties met betrekking tot het verbeteren van (onder meer) de monitoring van natuurkwaliteit. Deze suggesties sluiten goed aan bij het huidige beleid. Het bestaande beleid ten aanzien van Natura 2000-gebieden kent een aantal instrumenten om op basis van een ecologische onderbouwing tot het vaststellen van (aanvullende) maatregelen te komen en ontwikkelingen in het gebied te monitoren. De natuurdoelanalyses worden opgesteld op basis van een uniforme handleiding en worden getoetst door de Ecologische Autoriteit. In de Natura 2000-beheerplannen worden de maatregelen uitgewerkt en vastgesteld en wordt daarnaast ingegaan op de monitoring van het gebied. De monitoring is in ieder geval gericht op de aspecten van de instandhoudingsdoelstelling zoals oppervlakte, kwaliteit en de omvang van populaties. Binnen het Verbeterprogramma VHR-monitoring is een systematiek ontwikkeld voor het meten van omgevingscondities. Komend jaar wordt gestart met de uitvoering van de monitoring. Deze informatie draagt naar de toekomst toe bij aan de natuurdoelanalyses en de beoordeling daarvan door de Ecologische Autoriteit.

Een derde punt betreft de rol van collectieven. In hun oorspronkelijke rapport hebben de auteurs een voorstel gedaan voor een systeem met gebiedsplafonds en daaraan gekoppelde emissieplafonds voor regio's. Een onderdeel van dit voorstel is ook emissie via collectieven te verdelen. Samen met de expertpool onderzoeken we of en waar deze werkwijze praktisch uitvoerbaar zou kunnen zijn.

De auteurs hebben ook gereflecteerd op de invulling van zonering, wat ook zij zien als belangrijke bouwsteen van een oplossing. Het kabinet heeft gekozen voor een aanpak in de zones waarbij een bepaalde (extensieve) vorm van landbouw mogelijk blijft. De afbakening van de zones neemt het Rijk op in instructieregels na overleg met provincies en met behulp van een analyse van het RIVM. De keuze voor 1000 meter voor specifieke gebieden is wel degelijk wetenschappelijk onderbouwd. Op basis van analyses van het RIVM is de hoeveelheid emissies, bedrijven en landbouwgrond in zones rond Natura 2000-gebieden bekend. Uit deze gegevens blijkt dat een zone van 1000 meter ongeveer 2,5 keer zo effectief is voor het bereiken van natuurherstel als generieke emissiereducties. Volgens het RIVM zijn de onzekerheden van de stikstofberekeningen op 1000 meter van een bron niet wezenlijk anders dan op 500 meter.

[8] Kamerstukken II, 35 334, nr. 450;
[9] TZ202607-158

De auteurs gaan vervolgens in op normen voor het aantal GVE. Grondgebondenheid zorgt er in specifieke gebieden voor dat er een balans tussen het aantal stuks melkvee en het beschikbare grondareaal ontstaat. Dit zorgt er uiteindelijk voor dat, in combinatie met doelsturing, de gestelde doelen voor stikstofreductie behaald worden. Daarnaast draagt grondgebondenheid met een specifieke component ook bij aan de waterkwaliteitsopgave. In de kamerbrief van 3 november jl. heeft het kabinet deze normen verdere duiding gegeven en aangevuld met een gras- en rustgewassen verplichting gekoppeld aan doelsturing waterkwaliteit. Ook tellen percelen in het buitenland mee, om te voldoen aan de eisen van grondgebondenheid. Het kabinet werkt nog uit op welke wijze de normen kunnen worden vormgegeven, daarbij de diverse punten die de onderzoekers opwerpen oppakkend, en aan welke randvoorwaarden het doelsturingssysteem voor waterkwaliteit zal moeten voldoen. Het kabinet zal de komende drie maanden in overleg met maatschappelijke partijen bezien of er mogelijkheden zijn voor een alternatieve invulling van grondgebondenheid met een gelijk geborgd effect, met name op de invulling van de voorwaarden aan de samenwerkingsovereenkomsten en de gras- en rustgewassenverplichting. Dat traject wordt uiterlijk 1 februari 2027 afgerond zodat het kabinet zo snel mogelijk daarna een wetsvoorstel voor invoering van een stelsel van grondgebondenheid in de melkveehouderij in consultatie kan brengen.

Verder wijzen de auteurs ook op een aantal aspecten gerelateerd aan de koppeling met het stelsel van fosfaatrechten, waaronder het niet systematiek betrekken van veldemissies. Ook het kabinet ziet dat er naast de reductie van emissies uit stallen en mestopslagen, ook veel potentie is voor het terugbrengen van ammoniak bij aanwending van mest, de zogenoemde veldemissies. Het kabinet wil die potentie benutten. Zo zet het kabinet in op de ontwikkeling van innovatieve emissiearme aanwendingstechnieken als vervolg op het onderzoeksprogramma Bemest op z'n Best. Ook heeft het kabinet onlangs een wijzigingsvoorstel voor emissiearme voorschriften voor meststoffen, waaronder ureumhoudende minerale meststoffen in procedure gebracht. Het is van belang om de samenhang tussen de stal en het veld goed te bezien. Emissiereducerende maatregelen in de stal zoals verlaging van het eiwitgehalte in het rantsoen, weidegang of aanzuren van mest, kunnen immers effect hebben op de mestsamenstelling. Dit kan vervolgens ook invloed hebben op de ammoniakemissie bij het uitrijden van dierlijke mest. Het kabinet wil, zoals ik heb toegezegd tijdens het debat op 1 juli jl., met sectorpartijen en onderzoekers toewerken naar doelsturing op veldemissies. Daarom gaat het kabinet de komende periode, een inventarisatie maken van maatregelen die met zekerheid veldemissies reduceren, uitvoerbaar en handhaafbaar zijn en uitwerken hoe en wanneer deze maatregelen opgenomen kunnen worden in een systematiek van doelsturing en worden benut bij het behalen van de reductieopgave. Het kabinet bekijkt ook de samenhang met het stelsel van doelsturing voor bedrijfsspecifieke emissienormen. Dit mag niet leiden tot achteruitgang van doelbereik of een dubbele inboeking van emissiereducties bijvoorbeeld met de middelvoorschriften die al onderdeel zijn van het maatregelenpakket. Ook essentieel is dat het wettelijk stelsel eenvoudig en uitlegbaar blijft. Ik zal de Kamer over de voortgang in het voorjaar van 2027 informeren, parallel aan de verdere uitwerking en validatie van de bedrijfsspecifieke emissienormen.

Tenslotte adviseren professor Backes en professor Petersen om de beheersmaatregelen tegelijkertijd met de Rekenkundige Ondergrens (RKO) in te voeren. Het kabinet neemt dit advies over. Deze beheersmaatregelen worden nu verder uitgewerkt, waarbij ook borging is voorzien in regelgeving. Daarmee kan de RKO per 1 juli, zoals aangekondigd in de kamerbrief van 3 november jl., worden ingevoerd, mits aan een aantal in de kamerbrief verder uitgediepte randvoorwaarden is voldaan. Zo is, om de RKO op

verantwoorde wijze in te voeren, een voldoende en geborgd pakket met aanvullende specifieke beheersmaatregelen een voorwaarde. Deze maatregelen worden, samen met provincies, verder uitgewerkt.

Toezegging om uw Kamer eind 2026 te informeren over de verkenning naar de systematiek van natuurvergunningverlening.[10]
In de Kamerbrief van 26 juni heeft het kabinet aangekondigd te verkennen of het mogelijk is en zo ja, onder welke voorwaarden, de systematiek van natuurvergunningverlening in lijn te brengen met de vergunningverlening onder milieuregelgeving (Omgevingswet). Deze verkenning is inmiddels gestart. Omdat dit gaat om een potentieel fundamentele stelselwijziging wil ik het proces van deze verkenning zorgvuldig vormgeven. Daarbij wil ik ook zienswijzen van experts betrekken. Rond de zomer volgend jaar verwacht ik de resultaten van deze verkenning naar uw Kamer te kunnen sturen. Met deze brief voldoe ik dan ook aan de toezegging om uw Kamer uiterlijk 2026 over deze verkenning te informeren.

Reactie op het artikel van Geesje Rotgers 'Basis van Stikstofbrief vervalt: Onze natuur verbraamt en verbrandnetelt helemaal niet'.[11]
Op 23 september jl. heeft de vaste commissie voor Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur mij verzocht om een reactie te geven op het artikel 'Basis van Stikstofbrief vervalt: Onze natuur verbraamt en verbrandnetelt helemaal niet', dat is geschreven door Geesje Rotgers en op 17 september jl. is gepubliceerd door Wynia's Week. Het artikel betreft geen wetenschappelijke analyse en vormt daarmee geen kennisbron waarop een inhoudelijke reactie van mij voor de hand ligt, of die aanleiding geeft om bestaande wetenschappelijke onderbouwing van het stikstofbeleid te herzien. Ik zie het artikel als een voorbeeld waarbij informatie selectief en eenzijdig wordt gepresenteerd, omdat vele bestaande kennisbronnen over de effecten van stikstof niet worden benut. Tegelijkertijd kunnen de belangrijkste beweringen uit het artikel eenvoudig worden weerlegd.

Het artikel stelt dat de natuurkwaliteit, en de ontwikkelingen daarin, voor een belangrijk deel worden beoordeeld op basis van het Landelijk Meetnet Flora (hierna: LMF) en focust vervolgens uitsluitend op de ontwikkeling van brandnetels en bramen. De gegevens van het LMF zijn één van de bronnen voor het beoordelen van de kwaliteit van de natuur, waarbij wordt gekeken naar alle meetgegevens van het LMF en niet alleen naar brandnetels en bramen. Naast het LMF wordt ook gebruik gemaakt van gegevens uit andere NEM-meetnetten, de Nederlandse Bossen Inventarisatie (NBI), monitoring voor het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL) en voor de Kaderrichtlijn Water (KRW), Natuurdoelanalyses en expertkennis.

Ook stelt het artikel dat uit 25-30 jaar LMF-gegevens blijkt dat braam en brandnetel per saldo stabiel zijn. Analyses van het CBS wijzen erop dat in diverse ecosystemen, zoals bossen, heide, open duinen, halfnatuurlijke graslanden en in wegbermen de bedekking in ruigtesoorten, waaronder brandnetel en braam, is toegenomen en dat kenmerkende soorten worden verdrongen. Deze toename is volgens het CBS vooral zichtbaar bij hogere stikstofniveaus [12][13][14][15].

De stelling uit het artikel dat het voorkomen van braam als zodanig geen geschikte indicator is voor stikstofeffecten is terecht. 'Braam' is ecologisch geen eenduidige soort.

[10] Kamerstukken *II*, 36800 XIV, nr. 87, p. 22.
[11] Kenmerk 2026Z19176/2026D45677
[12] https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/13/minder-kenmerkende-plantensoorten-op-heide-en-in-open-duinen
[13] https://www.clo.nl/indicatoren/nl154607-vegetatie-van-bossen-1999-2020
[14] https://www.clo.nl/indicatoren/nl143306-vegetatie-van-wegbermen-1999-2022
[15] https://www.clo.nl/indicatoren/nl154805-vegetatie-van-halfnatuurlijke-graslanden-1999-2020

Maar dat betekent niet dat stikstof geen rol speelt bij verruiging. In de OBN-publicatie 'Bramenland Nederland' wordt onderscheid gemaakt tussen de ecologie van afzonderlijke bramengroepen en 'verbraming' als vegetatieontwikkeling. Ook wordt daarin beschreven dat naast stikstofdepositie bijvoorbeeld successie, bosstructuur, licht en verdroging van invloed zijn.[16]

Verder stelt het artikel dat bij de afname van heideflora andere factoren dan stikstof een rol spelen, zoals achterstallig beheer en invasieve exoten. Ik ben het ermee eens dat een groot aantal drukfactoren hierbij een rol kan spelen, vegetatieontwikkeling is vrijwel nooit aan één drukfactor toe te schrijven. Maar dit betekent niet dat stikstof geen rol speelt. Er is brede wetenschappelijke consensus dat stikstof een van de grootste drukfactoren is op ecosystemen, leefgebieden van soorten en habitattypen.

Tot slot stelt het artikel dat de LMF-natuurdata niet transparant is. De data is eigendom van provincies en Rijkswaterstaat en wordt verwerkt en geanalyseerd door het CBS. Alle ruwe LMF data is openbaar beschikbaar via de NDFF. Wat in de NDFF ontbreekt is informatie over welke proefvlakken aan welke habitattypen worden toegewezen, omdat deze informatie technisch niet goed in de NDFF-database past. Op verzoek van mevrouw Rotgers is deze informatie door het CBS verstrekt.

Reactie op brief "Reactie m.b.t. stikstofdossier".[17]
Ik waardeer deze bevlogen brief met voorstellen voor een oplossing voor de stikstofcrisis. In de brief wordt gesteld dat het stikstofprobleem groot en urgent is, maar ook dat de oplossing eenvoudiger is dan het in de politieke en publieke beeldvorming wordt geschetst.
Om te komen tot oplossingen voor de stikstofproblematiek en om duidelijkheid te kunnen bieden aan ondernemers zijn heldere keuzes nodig. Het kabinet maakt zulke keuzes nu, in de aanpak voor landbouw, natuur en stikstof[18] en in de verdere uitwerking daarvan zoals ook te lezen is in de kamerbrief van 3 november jl.[19]. Daarbij is de inschatting dat de diverse gepresenteerde maatregelen, waaronder bedrijfsnormen die onder meer kunnen worden behaald met managementmaatregelen en stalinnovatie, en mogelijkheden tot vrijwillige beëindiging van bedrijven tot substantiële emissiereductie zal leiden. Bij de vormgeving van de aanpak en de (ondersteunende) maatregelen geldt dat het kabinet eraan hecht dat er in Nederland ruimte blijft bestaan voor verschillende vormen van bedrijfsvoering, waaronder ook een extensieve bedrijfsvoering. Het zal daarbij de vormgeving en uitwerking van onder andere de ondersteuning dan ook rekening mee houden. Zo wordt op dit moment nader gekeken wat de betekenis is van de bedrijfsnormen voor de melkveehouderij specifiek voor extensieve en biologische bedrijven.

Reactie op brief Informatie t.b.v. debat over de Samenhangende aanpak landbouw, natuur en stikstof d.d. 1 juli 2026[20]
Ik heb kennisgenomen van de toegestuurde speech. Ik herken en begrijp het sentiment achter de tekst, en zie het als een aansporing om mij in te blijven zetten voor zekerheid en toekomstperspectief voor iedereen die wil (blijven) boeren. Het kabinet is daarom ook hard aan het werk om een gebalanceerde en duidelijke aanpak voor landbouw, natuur en stikstof verder uit te werken. Ik doe hiermee dit commissieverzoek af.

[16] https://www.researchgate.net/publication/371173181_Bramenland_Nederland_Soortenrijkdom_en_natuurwaarde
[17] Kenmerk 2026Z18651/2026D46598
[18] Kamerbrief over samenhangende aanpak Landbouw, Natuur en Stikstof
[19] Kamerbrief Ontwerpprogramma Landbouw, Natuur en Stikstof en Wetsvoorstel voor vastlegging van de emissiedoelen
[20] Kenmerk 2026Z14907/2026D34371

Reactie op "Open brief n.a.v. bijlage IV bij stikstofplan van kabinet (36800-XIV-87)" van Stichting Samenleving, Landbouw en Natuur (SLN).[21]
De Stichting Samenleving, Landbouw en Natuur (SLN) stelt dat de KDW niet geschikt is om de grens weer te geven waarboven het risico bestaat op achteruitgang van natuurkwaliteit door overbelasting met stikstof. Ook suggereert SLN dat natuurmonitoring volledig berust op stikstofinformatie.

In een eerdere reactie[22] op inbreng van SLN ben ik ingegaan op de hoofdboodschap van de stichting dat er geen eenzijdige focus moet zijn op de drukfactor stikstof. Ik benadruk, zoals ook in mijn eerdere reactie, het eens te zijn met SLN dat alle drukfactoren die in een gebied relevant zijn, aangepakt dienen te worden. Echter, stikstof blijft in veel gevallen een (zeer) dominante drukfactor voor de staat van de natuur. Wel is het daarbij noodzakelijk dat de staat van de natuur niet alleen wordt bepaald op basis van gegevens over stikstof, zoals dat nu ook al het geval is.

Hoewel het kabinet voornemens is zo snel mogelijk de huidige op de KDW-gebaseerde stikstofdoelen te vervangen door emissiedoelen voor industrie, landbouw en mobiliteit, blijft de KDW per habitat een belangrijke indicator voor de relatie tussen stikstof en natuurkwaliteit, onder andere in het kader van natuurvergunningverlening. Daarbij geldt dat de KDW, in tegenstelling tot de invoering van een 'stikstofgevoeligheidsindicator' zoals voorgesteld door SLN, stevig wetenschappelijk is onderbouwd via een zorgvuldig proces inclusief peer review[23].

Bij de gemeten staat van de natuur wordt uiteraard ook breder gekeken dan stikstof. Nederland heeft een sterke basis in natuurmonitoring, mede dankzij de lange historie van het Netwerk Ecologische Monitoring. De beoordeling van de huidige staat van de natuur wordt gebaseerd op monitoringsgegevens van soorten (met hun leefgebieden) en habitattypen. Die gegevens zijn gebaseerd op waarnemingen in het veld, aangevuld met modelberekeningen in geval dat vlakdekkende veldwaarnemingen praktisch niet mogelijk zijn (zoals bij waterstanden). De KDW wordt gebruikt om na te gaan of overbelasting door stikstof een risico kan vormen voor de kwaliteit van habitattypen. Het moet blijken in de praktijk wat het effect van stikstof, en andere drukfactoren, is. Met het Verbeterprogramma VHR Monitoring, en een uitbreiding van de monitoring naar aanleiding van de Natuurherstelverordening, zet het kabinet in op een verdere versterking en intensivering van de natuurmonitoring.

Afdoen Woo-verzoek 2023/036 – gegevens van de aanmelders van het PAS-legalisatieprogramma
Op 17 november 2026 maak ik de Woo-besluiten over de emissiegegevens van 1989 tot en met 2022 en het Woo-besluit over de gegevens van de aanmelders van het PAS-legalisatie programma openbaar. De Woo en de Europese milieu-informatierichtlijn verplichten mij dat ik emissiegegevens openbaar moet maken. Diverse rechterlijke uitspraken hebben dit bevestigd.

Brieven
U vindt bijgaand verder afschriften van mijn reacties op de volgende brieven, conform de verzoeken daartoe van de vaste commissie voor Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur:

[21] Kenmerk 2026Z15234/2026D42458
[22] 20 januari 2026. Verzamelbrief natuur. Kamerstuk 33576-474
[23] Zie het 'Ten geleide' in Wamelink e.a. (2023): 'Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000. Herziening 2023'.

- Brief van Farmers Defence Force (FDF), met betrekking tot juridische beschouwing stikstofbrief van 26 juni 2026[24]
- Brief van kustgemeenten, met betrekking tot gevolgen van stikstofplannen voor woningbouw in kustgemeenten[25]
- Brief van Boerenbelang Schiermonnikoog, met betrekking tot verzoek om gebiedsspecifieke beoordeling van de melkveehouderij op Schiermonnikoog binnen de uitwerking van de stikstofplannen van 26 juni 2026[26]

Directoraat Generaal Landelijk Gebied en Stikstof

DGLGS / 108627407

Jaimi van Essen
Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur

[24] Kenmerk 2026Z15928/2026D42466
[25] Kenmerk 2026Z15966/2026D42472
[26] Kenmerk 2026Z16240/2026D42490